

Yahudilikte Sadaka

Cihat Şeker

Yrd. Doç. Dr., Fatih Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dinler Tarihi Ana bilim dalı Öğretim Üyesi
cihat.seker@fatih.edu.tr

Öz

Yoksulluk; insanlık tarihi boyunca en yaygın sosyal problemlerden biridir. Bu yüzden dinlerin büyük çoğunluğu bu sorunu çözmeyi amaçlamış ve yoksulluğun ortadan kaldırılması veya en azından azaltılması yönünde benzer çözümler ortaya koymuşlardır. Diğer dinlerde olduğu gibi Yahudilikte de yoksul kimselere yardım edilmesi önemli bir sosyal ve dini sorumluluktur. Bu bağlamda bu çalışmada Yahudilikte sadaka anlayışı ve Yahudi geleneğindeki önemi ele alınmıştır. Araştırmanın ana konusunu teşkil eden Yahudi Kutsal Kitabı'ndaki yardım ve sadakayla ilgili referansların değerlendirilmesi ve daha sonraki dönemde bunların Talmud literatüründeki yorumları ve detaylandırılmasıyla incelenmiştir. Bu bağlamda, sadakanın mahiyeti, kimlere ve nasıl verileceği gibi fıkhi konulara temas edilmiştir. Bunun yanında tarihi süreç içerisinde sadaka anlayışının geçirmiş olduğu değişime dikkat çekilmiştir. Talmud Dönemi Yahudiliğinden sonraki dönem olan Modern Dönem Yahudiliğindeki sadaka anlayışının geçirmiş olduğu anlam değişiklikleri ve kurumsal boyutu ele alınmıştır. Anahtar kelimeler: Sadaka, Hayırseverlik, Yahudilik, Talmud, Safed Kabbalası.

Charity in Judaism

Poverty is one of the most common social problems throughout human history. Hence, many religions aimed to solve this problem and showed similar solutions and approaches for the reduction of poverty. As in other religions, helping poor people is a crucial social and religious responsibility in Judaism. In this context, the concept of charity and its importance in Judaism tradition has been examined in this study. The scope of this study is to study the charity tradition in Judaism, the evaluation of charity references in the Jewish Scripture, and then the analysis of the interpretation and details of this charity tradition in the Talmud literature in later periods. At this juncture, we will discuss some "religious laws" (halakha) such as the nature of charity, who may take charity, and how it may be given. Then, we gave special emphasis on the changing understanding of charity in the Judaic tradition in the historical processes of this religion. More specially, we examined the meaning and institutional change of the pertinent concept following the Talmudic Period; namely in Modern Judaism.

Key words: Tzedakah, Charity, Judaism, Talmud, Safed Kabbalah.

Atıf

Cihat Şeker, Yahudilikte Sadaka, Marife, Kış 2014, ss. 83-104

I. Giriş

Dünya var olduğu günden bugüne insanlar arasında varlık sahibi olanların yanında ihtiyaç sahibi kimselerin varlığı da yadsınamaz bir gerçektir. Anlaşılan o ki; bu durum dünya döndükçe devam edecektir. Bu realite insanlar arasında sosyo-ekonomik açıdan bazı farklılıkların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Servetin farklı şekilde dağılımı sebebiyle oluşan zenginle fakir arasındaki ekonomik dengesizliğin toplumda huzursuzluklara ve karışıklılara neden olması da izahtan varestedir. Ortaya çıkması muhtemel kargaşa ve huzursuzlukların önlenmesi konusunda dinler başat bir rol oynamaktadırlar. Mensupları arasında meydana gelmiş olan ekonomi kaynaklı sorunların çözümünde özellikle de vahiy kaynaklı dinlerin, etkin bir görev üstlendikleri görülmektedir.

Bu çerçevede dinlerin zenginleri, fakir kimselere yardım yapmaya davet etmesi ve bu konuda zorunlu bazı mali yükümlülükler getirmesi, toplumdaki farklı sosyo-ekonomik katmanlar arasındaki sorunların giderilmesine yöneliktir. Dinler, mensupları arasındaki yardımlaşma ve dayanışma olgusunu genel itibariyle kişilerin ferdi inisiyatifine bırakmamış ve bunu belirli ölçülere bağlamışlardır. Yardımlaşmada gönüllük esası her zaman olmakla birlikte, din mensuplarının ister tarım, ister ticaret isterse de başka bir alandan elde ettikleri gelirlerinin bir kısmını fakir kimselerle paylaşmaları dini bir zorunluluk haline getirilmiştir. Çalışmamızın ana konusunu oluşturan Yahudi inanç ve geleneklerinde sadaka kültürüne geçmeden önce diğer dinlerin genel manada hayırseverlik özelde de sadaka anlayışlarına kısaca temas edilecektir.

Çalışma, esas itibariyle Yahudi tarihi boyunca varlığını sürdüren sadaka geleneğinin Yahudi kimliğinin inşası ve korunmasında belirleyici bir rolünün olduğu iddiasını taşımaktadır. Bu çerçevede temelleri Yahudi Kutsal Kitabına dayanmakla beraber daha sonraki dönemlerde sözlü literatürün de etkisiyle Yahudiler arasında etki alanını genişleten sadaka kültürü, Yahudilerin bireysel ve toplumsal hayatında ne gibi değişimlere yol açmıştır? Özellikle de diasporada kendilerine göre sürgün hayatı yaşayan Yahudi grupların kimliklerinin korunması noktasında sadakanın belirleyici bir fonksiyonundan söz edilebilir mi? Sadaka, Yahudi cemaati içinde yaşayan yoksul ve ihtiyaç sahibi kimselerin dinlerine bağlılıkları hususunda belirgin bir katkı sağlamış mıdır? Konu işlenirken daha çok bu sorular ekseninde sadakanın tarihsel gelişimiyle beraber toplumsal şuurun oluşmasındaki yerine vurgu yapılacaktır.

II. Sadakanın Arkeolojisini Taramak: Dinler ve Sadaka Ritüeli

1. Tarihsel Örnekler ve Sadaka

Yoksul ve ihtiyaç sahiplerine yardımcı olma, hemen bütün dinlerde yer alan bir gelenektir. Bu sayede dinler, mensupları arasında var olan maddi uçurumları olabildiğince yoksullar lehinde dengeleyerek toplumsal huzurun inşasına ve devamına katkıda bulunma hedefi taşırlar. Genelde dinler özellikle de vahye dayanan dinler, en azından bu dünya hayatında fertler arasında aşılmaz duvarların örülmesi

tarafтары değillerdir. Bundan dolayı adeta zenginle yoksul arasında önemli bir köprü işlevi gören maddi yardımlaşma duygusu sürekli teşvik edilerek canlı tutulmaya çalışılır. Dinlerin çoğunda bu husus öne çıkmakla beraber bu çalışmada konunun dağılmasını önlemek ve derinlemesine incelemeyi sağlamak için Yahudiliğe geçmeden önce sadece Hinduizm, Budizm, Hıristiyanlık ve İslam'daki sadaka tasavvuru ve pratiği ele alındı.

En eski inanç sistemlerinden birisi olan Hinduizm'de yerinde kullanmak ve doğru tavırlar geliştirmek kaydıyla servet biriktirmek yasaklanan bir tutum değildir. Yeter ki birey bu servetiyle hem ailesine, hem de topluma karşı sorumluluklarını ihmal etmesin. Doğru davranışlardan kasıt, *Mokşa*'ya¹ ulaştırılan ilkelerin oluşturduğu sistemdir. Bu ilkeler Hinduizm'de yer alan toplumsal dini sınıf sistemi *Kast*'ın hangi sınıfında olduğuna göre belirlenmektedir. Kişi bu sınıflardan *Brahman* (rahipler, din adamları), *Kşatriya* (hükümdar sülalesi ve savaşçılar), *Vaisya* (tüccar, esnaf ve çiftçi) ve *Şudra* (işçiler) hangisine mensupsa görevi, içinde bulunduğu kasta göre belirlenmektedir. Hinduizm'de hayırseverlik ya da sadaka anlamında kullanılan *dana*'ya Kast Sistemi tarafından değer verilir ve özellikle cömertlik (*atithi-satkara*) sosyal hayatın temel bir unsuru olarak kabul edilerek, teşvik edilir. Ayrıca *dana*, ruhani yükselme süreçlerinde temizlenme ve saflaşmanın da bir aracı olarak görülür.² Hindu inancına sahip olan kimse hayır yaparken ya da sadaka verirken öncelikle ailesine, sonra yardıma muhtaç öğrencilere, köyde / bölgesinde yaşayanlara ve sonra da diğer muhtaçlara yardım etmelidir. Böylece kişi manevi olarak en üst seviye olan *Mokşa*'ya yükselmeye layık olabilsin. Bu arada yardıma muhtaç olmayan ve durumu iyi olan birisinin ise *dana* yapmaması kınanacak bir tutum olarak kabul edilir. Bunun sebebi ise Hinduizm'de paraya ve servete aşırı düşkünlüğün önlenmek istenmesi ve servetin tedavülde olan bir araç haline getirilmek istenmesidir. *Dana*'yı yapan birisi üstün bir ahlaka sahip olabilir; ancak yardım ya da sadakaya bu kadar önem verilmesine rağmen *dana* Hinduizm'de zorunlu değil gönüllü bir ilkedir.³

Diğer bir inanç sistemi Budist değerler sisteminde ahlaklı yaşamın devam ettirilmesi için zorunlu kabul edilen zenginliğe bakış olumludur. Hatta bu değerler sisteminin adı olan *Karma*'ya göre, sahip olunan servetin tedavülde olması, ruh göçü (*reenkarnasyon*) yoluyla kişinin dininin devam etmesine ve *nirvanaya* (mutlak aydınlanma) ulaşmasına katkı yapacaktır.⁴ Hinduizm'e benzer şekilde servetin dağılım yerleri Budda'nın öğretilerine göre, kişinin kendisinin ve ailesinin ihtiyacının karşılanması, diğer sorumlulukların yerine getirilmesi ve son olarak da acil durumlar için para ayrılması şeklinde dörde bölünmüştür. Servetin iyi olarak kabul edilebilmesinin şartı, bireyin aile, arkadaş, toplum ve *Sangha*'ya (Budist keşişler topluluğu) olan görevlerinin ihmal edilmemesidir. Budist serveti başkalarıyla pay-

¹ Mokşa: ölüm ve tekrar dirilmeye başlayan döngünün Hinduizm'deki adı olan Samsara'dan kurtuluş; yani özgürlük, Nirvana'ya ulaşma demektir. Bk. Sullivan, *Historical Dictionary of Hinduism*, ss. 141-142.

² Sastry, "Charity in Hinduism", *Encyclopedia of Love in World Religions*, s. 110.

³ McCleary, "Salvation, Damnation, and Economic Incentives", ss. 63-64.

⁴ Rajavavamuni, "Foundations of Buddhist Social Ethics", s. 30; Keyes, "Buddhist Economics and Buddhist Fundamentalism in Burma Thailand", ss. 372, 373, 397.

laşmak ve ona körü körüne bağlanmamak kaydıyla ondan yararlanabilir. Bir dağıtım ve paylaşım aracı olan sadaka, Budizm’de manevi ve sosyal bağları güçlendiren bir faaliyettir. Sadaka ayrıca bireysel bütün aktiviteleri etkileyen ruhsal bir davranış olarak da Hinduizm’de büyük bir öneme sahiptir. İdeal bir sadakanın düşmanlığı önleyeceğine inanılır.⁵ Hinduizm’e benzer şekilde sadakanın en ideali yabancıya değil sırasıyla aile, arkadaş ve toplumun ileri gelenlerine yapılandır. Fakat bu şekilde fakirler arasında ayırım yapılması toplumda hırsızlığı ve işsizliği yaygınlaştırarak toplumsal huzursuzlukların ve yoksulluğun artmasına da sebep olmaktadır.⁶

Vahiy esaslı dinlerden olan Hıristiyanlıkta ise, genel olarak hayırseverliğin, özel olarak da sadakanın Hz. İsa’nın tavsiyeleri çerçevesinde şekillendiğini görmek mümkündür. Bu konuda Hıristiyanların model aldığı şahsiyet olan İsa peygamberin, hayrı teşvik ettiği; ama zorunlu tutarak ilkelerini belirlemediği görülmektedir. Ancak İsa’nın en önemli emirlerinden sayılan ‘(i)lk emir, dinle ey İsrail şudur’ şeklindeki beyanlarında, ilk buyruğun Tanrı’nın teklifi ve O’nun bütün kalple sevilmesi olduğunu ifade ettikten sonra ilkinde benzeyen ikinci emri ‘komşunu seveceksin; bundan daha büyük buyruk yoktur’ mesajıdır.⁷ Komşuya yardım etmenin sadece onu ilgilendiren bir husus olmadığı aslında “Tanrı’nın rızasını” kazanmak için bunun bir vesile olduğu ima edilmektedir.⁸ Burada açıkça görülmektedir ki her ne kadar sadaka zorunlu hale getirilmemiş ve belirli bir oran belirlenmemiş olsa da Tanrı’ya iman ve sevgiden sonra kişinin komşusunu kendisi gibi sevmesi, yardımın esas kabul edildiğini gösterir niteliktedir.

Hıristiyanlıkta “ondalık” ve “sunu” şeklinde kiliseye takdim edilen birincisi düzenli, ikincisi ise hastalık, afet, evlilik ve yeni işe başlama gibi özel durumlarda yapılan periyodik olmayan yardımlar bulunmaktadır. Ondalıklar kişinin gelirin göre, haftalık ya da aylık olarak miktarını kendisinin belirleyerek kilisenin, hizmetlerinin devamı⁹ ve görevliler¹⁰ için verdiği maddi katkılardır. Diğer durumlarda ihtiyaç sahiplerine yapılan her türlü gönüllü yardımın adı sadakadır. Sadakanın da herhangi bir zamanı ve ne kadar verileceğine dair bir oran belirlenmemiştir. Genel olarak tavsiye edilmiş ancak miktar kişinin kendisine bırakılmıştır. Hıristiyanlığın Kutsal Kitabı’nda sadaka ya da yardımın zorunlu bir ilke halinde ifade edildiğine rastlamak mümkün değildir; ancak ahlaki bir gereklilik olarak kabul edildiği de bir gerçektir.¹¹ Bununla beraber Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde yardımseverliğin karşılıklı yardımlaşmanın toplumsal bir ilkesi haline getirildiği dikkat çekmektedir.¹²

⁵ Sarao, “Charity in Buddhism”, *Encyclopedia of Love in World Religions*, s. 108.

⁶ Harvey, *An Introduction to Buddhist Ethics: Foundations, Values, and Issues*, s. 196.

⁷ Matta, 22/34-40; Markos, 12/28-31; Luka, 10/25-80.

⁸ Ryan, “Charity and Charities.” *The Catholic Encyclopedia*. <http://www.newadvent.org/cathen/03592a.htm>, erişim tarihi 12.03.2015.

⁹ I. Korintliler, 16/1-2.

¹⁰ I. Korintliler, 9/13-14.

¹¹ Riquet, *Christian Charity in Action*, s. 22.

¹² Bird, “A Comparative Study of the Work of Charity in Christianity and Judaism”, s. 156.

Son vahiy esaslı din olan İslam'da ise, yoksula ve diğer ihtiyaç sahiplerine yardım anlayışı hem zorunlu, hem de gönüllülük esaslı olmak üzere iki temel üzerine inşa edilmiştir. İslam'da kelime anlamı 'safılık' ve 'temizlik' olan *zekât* 'nisap miktarı' zenginliğe (ihtiyacımdan fazla yaklaşık 85 gr. altın) sahip olanların yılda bir defa üzerinden bir yıl geçen servetlerinin 1/40'ını yoksul ve diğer ihtiyaç sahiplerine dağıtma yükümlülüğüdür. İslam'ın beş temel şartından birisi¹³ olarak kabul edilen zekâtın kimlere verileceği Kuran'da belirlenmiştir. Bu sınıflar ihtiyaç sahipleri, yoksullar, borçlular, yolcular, zekât memurları, kalbi İslam'ı kabule hazırlanmak isteyenler, köleler ve Allah yolunda harcamadır.¹⁴ İslam'da zekâtın toplumdaki yoksulluğun önlenmesi, gelir adaletsizliğinin azaltılması, zengininin malının fakirin kıskançlığından korunması ve toplumdaki yardımlaşma ve dayanışmanın tesis edilmesi gibi birçok yararının olduğu kabul edilir.¹⁵

2. Yahudilikte Sadaka

En eski ilahi dinlerden biri olarak kabul edilen Yahudilikte, ihtiyaç sahibi kimselere yardım yapma ve onların ihtiyaçlarını temin etme faaliyeti Yahudi Kutsal Kitabı'nda en temel ilkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu ilkenin önemini vurgulama adına Tesniye, 15/4-5. bölümlerinde anlatılan "*aranızda yoksul kimse olmayacak.*" ifadesi her topluluğun kendi üyelerine sahip çıkması gerektiğinin dini bir görev şeklinde vurgulanması açısından önemlidir. Bu görev; sadece bireysel değil tüm topluma yüklenmiş olan kolektif bir sorumluluktur. Her bireyin toplumdaki yoksulluğun giderilmesi noktasında sosyal sorumluluk bilincini yüksek tutması istenmektedir.

Diğer dinlerde olduğu gibi, Yahudilikte de yardımın zorunlu ve gönüllü olmak üzere iki farklı anlamı içerdiği görülmektedir. Bu kavramların anlam dönüşümü kelime kökenlerine yakın ya da onlardan bağımsız bir şekilde devam etmiştir. Bu farklı kavram ve kullanımları görmek için Yahudi Kutsal Kitabı'ndaki yardım ve bağış anlamlarında kullanılan kelimeleri tahlil etmek yerinde olacaktır.

2.1. Etimolojik Tahlil ve Diğer Kavramlar

Kök itibarıyla İbranca *צדקה* (*tsadek*- "doğru olmak") anlamına gelen kelimedenden türeyen sadaka, *חסדקה* (*tsedaka*) 'doğru bir hareket/dürüstlük' (*righteous act*) ya da 'hayırseverlik' (*charity*) anlamlarına gelmektedir. Yahudi Kutsal Kitabı'nda farklı kullanımları olan kelime, dindarlık konusunda 'dürüstlük'¹⁶, başka bir yerde 'adalet'¹⁷, diğer bir yerde 'birisinin iddiasının doğruluğu'¹⁸, çoğul olarak ise 'doğru faaliyetler' anlamında¹⁹ kullanılmaktadır.²⁰ Fakat daha sonraki İbranice literatürde

¹³ el-Buhârî, İman 1, 2; el-Müslim, İman 19-22; et-Tirmizi, İman 3; en-Nesai, İman 13.

¹⁴ et-Tevbe, 9/60.

¹⁵ Acar, "Zekâtın Önemi, Temel İhtiyaçlar ve Nisap Miktarıyla İlgili Değerlendirmeler", ss. 131, 132.

¹⁶ Yaratılış, 15/6.

¹⁷ Amos, 5/7, 6/12; Yahudi Kutsal Kitabında 'sadaka' kelimesi, 'mişpat' kelimesiyle 'mişpat-u sadaka' şeklinde beraber kullanıldığında 'adalet ve doğruluk' şeklinde mana verilir. Bk. Weinfeld, *Social Justice in Ancient Israel and in the Ancient Near East*, s. 25.

¹⁸ II. Samuel, 19/29.

¹⁹ I. Samuel, 12/7, Yeremya, 51/10.

²⁰ Licht, "Sadaka." *Encyclopadia Biblica*, vol. 6, ss. 679-681.

kelime daha çok 'hayırseverlik' anlamlarında kullanılmış; 'adil davranışlar' anlamı ise, *gemilut hasadim*²¹ (doğru hareketler) kavramıyla ifade edilir olmuştur. *Roş ha-Şana* (Yılbaşı) ve *Yom Kipur* (Kefaret günü) dualarında ise, צדקה (*tsadeka*) kelimesi 'pişmanlık' ve 'dua' kelimelerinin yanında 'şeytanın kötülüklerini önle' anlamında kullanılmaktadır.²²

Yahudi Kutsal Kitabı'nda sadakanın yanında yardım, bağış anlamında kullanılan farklı kavramlar vardır. Bu kavramlar zirai bir toplum olan İsrail toplumunun yardımlarının daha çok toprak üzerinden olacağını ifade eden kavramlardır. Bunlar *leket*, *pe'a*, *şihaha* ve *me'aser* kelimeleridir. Bunlar açıklacak olursa:

Leket (לקט) bağbozumu sonrasında arta kalan salkımlar, *pe'a* (פאה) tarlanın köşesindeki ürünler, *şihaha* (שכחה) tarlada unutulmuş desteler, *me'aser* (מעשר) ise verilmesi gereken "ondalık" vergisi anlamında kullanılmaktadır. Yahudi Kutsal Kitabı'nda bahsedilen bağ ve tarladaki ürünün bu üç çeşidi, çiftçi tarafından fakirlere ve yabancılara ayrılması gereken hisseler olarak belirlenmiştir.²³

Leket, tarla hasat edilirken yere düşen ekin tanesine verilen isimdir. Orak ile ekin biçilirken bir elle tutup diğer elle biçmek genel bir uygulamadır. Levililer 19/9-10 da geçtiği gibi *biçme esnasında diğer elde olan ekin demetinin arasından yere düşen başaklar, fakirin hakkı düşüncesiyle toplanmaz*. Bu arada aynen ekine benzer şekilde bağbozumu esnasında yere düşen üzüm salkımına *peret* denirken, yere düşen birkaç üzümlü küçük salkımın adı ise *olelot'* tur. *Şihaha* ise çiftçi tarafından tarlada unutulmuş bir ya da iki destenin adıdır. İşte bu desteler Tesniye 24/19'da ifade edildiği gibi yerden alınmamalıdır; çünkü bunlar yabancılar, yetimler ve dulların hakkıdır. Ayrıca *şihaha*, meyveleri toplanırken gözden kaçmış olan bir ya da iki ağaç için de kullanılmıştır. Yahudi Kutsal Kitabı *Pe'a'yı* çiftçi tarafından sadece köşelerde bırakılmış ürünler için kullanırken hahamlar / rabbiler²⁴, ağaçlarda bırakılan meyveleri de bu kategoriye dâhil etmişlerdir.

Aslında Yahudi Kutsal Kitabı'na göre yardım, Levililer'de "kendi ülkenin ekini hasat ettiğin zaman"²⁵ ifadesinden dolayı sadece İsrail'deki fakirlere yapılır. Fakat Maimonides ve hahamlar bu emrin İsrail dışındakiler için de geçerli olduğunu ifade etmişlerdir. Yahudi Kutsal Kitabı , *pe'a* için asgari bir miktar belirlenmediği için metinden ilk başta en az bir başak dahi tarlada bırakılsa bunun yeterli olacağı izlenimi alınsa da hahamlar asgari olarak ürünün altmışta birinin ancak *pe'a* için yeterli olacağı görüşündedirler.²⁶ Bir fakirin sabah, öğle ve öğle sonrası olmak

²¹ Gemilut hasadim hakkında ileriki sayfalarda açıklama yapılacaktır.

²² Oded, "Zedakah", *Encyclopaedia Judaica*, XXI, 487. Ayrıca kelimenin etimolojisiyle ilgili bilgi vermek gerekirse; Arapça 'doğruluk, dürüstlük' anlamlarına gelen صدق (*sdk*) kökünden صدقة (*sadaka*)

kavramıyla aynı manaya gelmektedir. Ancak Arapçada bu kelime İslam'daki zorunlu yardım olan zekâtın karşılığı değildir. Sadaka her ne kadar Tevbe Suresi 60. ayette zorunlu olan zekât anlamında kullanılmış olsa da genel olarak İslam'da gönüllü bağışı ifade için kullanılmaktadır. Kur'an'da sadaka kavramının hangi anlamlarda ve ne şekilde kullanıldığıyla alakalı detaylı bilgi için bk. Öztürk, "Sadaka Kavramının Kur'an'daki Anlam Çerçevesi, Semantik Bir Tahlil Denemesi", ss. 466-482.

²³ Levililer, 19/9-10; Tesniye, 24/19-21.

²⁴ Bundan sonraki bölümlerde bu iki kelime birbirinin yerine kullanılacaktır.

²⁵ Levililer, 19/9; 23/22.

²⁶ Her ne kadar belirli bir limit konulmasa da miktar, tarlanın büyüklüğü, fakirlerin sayısı ve hasadın durumuna bağlı olarak değişebilir. Bk. B. Pe'ah, 1/2.

üzere günde üç defa *pe'a* almasına izin verilmiştir. Eğer fakir bunun haricinde bir zamanda gelirse diğer fakirler de toplayabilsin diye onun almasına izin verilmez.²⁷ Bir fakir üzümden *peret*, *olelot*, *pe'a*, ve *šihiha*; tahıldan *leket*, *šihiha*, ve *pe'a*; ve ağaçlardan *šihiha* ve *pe'a* alabilir. Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus ise bu yardımların verilmiş şeklidir. Kutsal Kitabın ilk kitabı olan Torah'ın emrinin "sen vereceksin" değil "sen bırakacaksın" şeklinde olmasından dolayı *çiftçiye fakiri seçme hakkı verilmemiştir*. Bu yüzden herhangi bir fakir gelerek özgürce hakkını alabilir. Her ne kadar emir sadece Yahudi fakirler için uygulanırsa da bu hüküm barışın yaygın olduğu zamanlarda Yahudi olmayanlar için de uygulanmıştır.²⁸

Sadaka kavramına yakın ve hatta daha geniş anlamları da kapsayacak şekilde Rabbînik literatürde kullanılan diğer bir kelime ise, faizsiz borç verme anlamındaki *gemilut hasadim* (גמילות חסדים-sevgiyle/ "şefkatle yapılan borç/bağış") kavramıdır. *Gemilut hasadim*, Yahudi sosyal değerlerinin en kapsamlı ve en temel olanlarından biridir. Bir kimsenin diğer bir kişiye/dostuna yapabileceği en samimi hareket olarak kabul edilmiştir. Hatta Talmud'daki erken dönem haham ifadelerinde Yahudiliğin Tora, mabed hizmetleri ve *gemilut hasadim* şeklinde sıralanan üç temel esasından birisi olduğuna inanılır.²⁹

Gemilut hasadim kavramının sadakadan daha kapsamlı olduğu kabul edilmiştir. Bu çerçevede sadakanın sadece para yardımını ifade ettiği, bu kavramın hem para hem de fiziksel yardımı içerdiği ifade edilmiştir. İki kavramın kıyası yapılırken sadakanın sadece fakirlere verilebileceği, *gemilut hasadim*in hem fakir hem de zenginlere yapılabileceği, sadakanın sadece yaşayanları, diğerinin hem yaşayan hem de ölü kimselerin defin işlemlerine yardımcı olma gibi ölüleri kapsadığı vurgulanmıştır.³⁰

Tora'da yardım anlamında kullanılan diğer bir kavram olan *Terumah* (תרומה) ise zirai ürünlerin hasadı ve hayvan sürülerinin onda birlik kısmının Levili, öksüz, yetim ve dullara verilmesi yükümlülüğüdür.³¹ Bu yardım, ürün hasadından itibaren yedi gün sonra yapılmalıdır.³² *Terumah*'ın dağıtımında ise onda birlik kısmın ilk onda biri Levililer'e³³, dini hizmetlerinin bir karşılığı olmak üzere verilirdi.³⁴ Onda birlik kısmı hak eden Levililer ise bunun onda birini kohenlere sunarlardı.³⁵ Dağıtılacak yardımın ikinci onda birlik kısmı ise Kudüs'te yenmesi için ya da bunun ederinin sadaka olarak verilmesi amacıyla ayrılırdı.³⁶ *Terumanın* geri kalan kısmı ise ihtiyaç sahiplerinin hakkı olarak dağıtılırdı.³⁷ Yahudi Ana Kaynaklarında Sadaka

²⁷ B. Pe'ah, 4/5.

²⁸ Arzi, "Leket, Shikhhah and Peah", *Encyclopaedia Judaica (EJD)*, XII, 631, 632. Zirai ürünlerden yoksula ayrılacak kısım ve yardımın kapsamı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Maimonides, *Mishneh Torah*, Gifts to the Poor, I-X.

²⁹ B. Avot, 1/2.

³⁰ B. Sukkah, 49b; B. Pe'ah, 4/19.

³¹ Tesniye, 14/29; 26/12.

³² Tesniye, 16/9.

³³ Sayılar, 18/21-24; B. Kethuboth, 26a.

³⁴ Sayılar, 18/21.

³⁵ Sayılar, 18/26-28.

³⁶ Tesniye, 14/22-26.

³⁷ Tesniye, 14/28-29; 26/12.

2.2.1. Yahudi Kutsal Kitabı'nda Sadaka

Yahudi Kutsal Kitabı, yoksul ve ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesinin gerekliliğini birçok yerde vurgulayarak genelde hayırseverliği özelde de sadaka kültürünü yaygınlaştırmayı teşvik etmiştir. Bu çerçevede olmak üzere öncelikle “toprağınızı altı yıl ekecek, ürününü toplayacaksınız. Ama yedinci yıl nadasa bırakacaksınız; öyle ki, halkınız arasındaki yoksullar yiyecek bulabilsin, onlardan artakalanı da yabanıl hayvanlar yesin. Bağınıza ve zeytinliğinize de aynı şeyi yapın.”³⁸ şeklindeki emriyle tarlanın yoksullar için nadasa bırakılmasının zorunluluğundan bahseder. Bu, zirai olan bir topluluğun ihtiyaç sahibi kimselere toprak yoluyla nasıl sahip çıkılabileceğinin metodunu gösteren bir örnektir.

Tora, bayram günlerinde Yahudilerin, ailelerinin yanında köleler, yabancılar, öksüzler ve dullarla beraber sevinç içinde olmalarının önemine iki yerde vurgu yaparak bu sevinçli günlerde kimsesiz ve ihtiyaç sahiplerinin unutulmaması gerektiğine işaret eder.³⁹ Yahudi cemaatinin ihtiyaç içerisindeki farklı kesimlerinin asıl koruyucusunun Rab olduğu, onları gözettiği ve ihtiyaçlarını karşıladığı, geçmişte Yahudilerin de Mısır'da yabancı konumunda oldukları hatırlatılarak aynı durumdaki kimselere iyilikle muamele etmelerinin gerekliliği üzerinde durulur.⁴⁰ Bu arada yoksula acıyarak ona iyilik yapan kimsenin Rabb'e ödünç vermiş gibi olacağı ve bu iyilikten dolayı Rabbin onu ödüllendirileceği anlatılır.⁴¹

Toplumdaki ihtiyaç sahiplerine yardım edilmediği takdirde Yahudilerin düşecekleri duruma kötü bir örnek olarak Sodom gösterilmektedir. Gururlu olduğu, ekmeğe doyduğu için düşkün ve yoksulu umursamadığı bu yüzden de Rabbin onu cezalandırmak için yok ettiği anlatılır.⁴² Buna benzer şekilde Eyüp Kitabı'nda yorguna su içirmediği, aç olanı doyurmadığı, dul kadınları eli boş çevirdiği ve öksüzlerin kolunu kanadını kırdığı için kötülüğün büyük ve günahların sonsuz olmasından bahsedilir.⁴³ Bunu destekler mahiyette Eyüp kitabının 31. bölümünde yoksul, öksüz, dul ve diğer ihtiyaç sahiplerine yardım etmediği takdirde “kolum omzumdan düşsün, kol kemiğim kırılsın” şeklindeki Eyüp'ün ifadeleri dikkat çekicidir.⁴⁴ Aynı kitapta yardım isteyen yoksulu, desteği olmayan öksüzü kurtardığı, dul kadının yüreğini sevinçle coşturması sebebiyle Eyüp'ün kutlandığı ve övüldüğü aktarılır.⁴⁵

2.2.2. Talmud'da Sadaka

Sadaka ya da ihtiyaç sahiplerine yardım etme fikri neredeyse bütün Yahudi Kutsal Kitabı boyunca işlenmekte ancak bununla alakalı olarak özel bir terim kullanılmamaktadır. Hem Tannaim hem de Amoraim dönemi Yahudi din adamları yoksula ve diğer ihtiyaç sahibi kimselere yardım için sadaka *צדקה* (*tsedaka*) kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu dönemde hahamlar kontekst itibarıyla kesin bir şekilde yardım anlamı taşımayan Yahudi Kutsal Kitabı metinlerini geniş

³⁸ Çıkış, 23/10-11.

³⁹ Tesniye, 16/11, 15.

⁴⁰ Tesniye, 10/18-19.

⁴¹ Süleyman'ın Özdeyişleri, 19/17.

⁴² Hezekiel, 16/49.

⁴³ Eyüp, 22/5-9.

⁴⁴ Eyüp, 31/16-22.

⁴⁵ Eyüp, 29/11-13.

bir şekilde yardım anlamı taşımayan Yahudi Kutsal Kitabı metinlerini geniş bir şekilde yorumlayarak sadaka kavramını geliştirmişlerdir. Sadaka terimi daha sonraki dönemlerde ilk baştaki kullanımının aksine genel manada sadece yardımı ifade eder nitelikte kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁶ Metinlerde geniş bir şekilde kullanılan diğer bir kavram olan *hesed* חֶסֶד (iyilik, sevgi, dürüstlük) ise maddi yardım ve faizsiz borç verme anlamlarında kullanılır hale gelmiştir.⁴⁷

2.2.2.1. Sadakanın Önemi

Rabbinik kaynaklarda sadaka gönüllü bir yardım değil yoksul ve diğer ihtiyaç sahiplerinin bir hakkı olarak görüldüğü için zorunlu bir dini emir (*mitsva*)'dir. Hatta felaket durumlarında normalde sadaka vermesi gerekmeyen misafirin ve başka bir topluluktan olan birisinin bile ortak şekilde toplanan sadaka fonuna katkıda bulunmaya zorlanabileceği belirlenmiştir.⁴⁸ Bu yüzden yardım eden kimsenin bir *mitsvayı* yerine getirmesine aracılık ettiği sadakayı alan verene göre daha önemli bir konumda görülmüştür. Aslında bu şekildeki bir düşüncenin kaynağı, bütün insanların servetinin kaynağının Allah olduğu, fakirlik ve zenginliğin O'nun elinde olduğu inancıdır. Bu bilincin özeti "o (yoksul) ne isterse ver, sen ve sahip oldukların O'nundur."⁴⁹ şeklinde ifade edilen metinde aktarılmaktadır. Bununla alakalı olarak Talmud'da anlatılan bir hikâyede Raba/Rava,⁵⁰ yemek yiyen fakir bir adama ne yediğini sorar. Adam yağlı tavuk ve beyaz şarap içtiğini söyleyince Raba, 'topluma bir yük olduğun için kaygılanmalısın' der. Yoksul adam 'eğer bu, yediklerimden dolayı ise ben Allah'ın verdiklerini yiyorum' cevabını verince Rab, adamdan özür dilemek zorunda kalır.⁵¹ Bu anlatının işaret ettiği şekilde sadaka veren kimse emanetçi konumunda görülerek verdiği kimseyi minnet altında bırakması engellenmek istenmiştir.

Sadakanın önemini ve diğer dini emirlere (*mitsvot*) göre değerini anlamak için Talmud'da geçen şu ifade önemlidir. Haham Assi'ye göre sadaka, diğer dini emirlerin bütünü kadar değerlidir.⁵² Diğer bir Haham Eleazar'a göre ise sadaka ve adaletli olmak Allah'a sunulan diğer bütün sunulardan daha makbuldür.⁵³ Sadaka anlatılan öneminin yanında başka özelliklere de sahiptir. Sadakanın günahlara kefaret olacağı,⁵⁴ kurtuluşu hızlandıracağı,⁵⁵ bilge, zengin ve oğul sahibi olmaya aracı olacağı⁵⁶ ifade edilmiştir. Sadaka vermenin kişiyi Rab olan Allah'ın yolundan yürü-

⁴⁶ Balint, "Charity in Judaism", *Encyclopedia of Love in World Religions*, s. 113.

⁴⁷ Safrai, *The Economy of Roman Palestine*, ss. 322-323; Levitats, "Charity", *EJD*, IV, 569.

⁴⁸ Barzen, "The Meaning of 'Tzedakah' for Jewish Self-Organization within a Non-Jewish Environment", *Selected Essays in Jewish Studies 2*, s. 10'dan naklen Vienna, no. 10.

⁴⁹ B. Avot, 3/7.

⁵⁰ Talmud'da kendisinden en fazla alıntı yapılan hahamlardan birisi olan ve kendisinden Rava/Raba şeklinde bahsedilen Abba ben Joseph bar Hama (M.S. 280-352) Babil'deki hahamlar neslinin dördüncü kuşağındandır. Detaylı bilgi için bk. Eisenberg, *Essential figures in the Talmud*, ss. 204-208.

⁵¹ B. Kethuboth, 67b.

⁵² B. Baba Bathra, 9a.

⁵³ B. Sukkah, 49b. Bu hükmün kaynağı olarak Süleymanın Özdeyişleri, 21/3 gösterilmektedir.

⁵⁴ B. Baba Bathra, 9a.

⁵⁵ B. Baba Bathra, 10a.

⁵⁶ B. Baba Bathra, 19b.

teceği⁵⁷ ve ölümden kurtaracağı⁵⁸ vurgulanmıştır. Tora ve ibadetlerin yanında sadaka verme de dünyanın temel dayanak noktalarından birisi olarak görülmüştür.⁵⁹ Sadaka vermenin kişiyi fakirleştirmeyeceği, vermemenin ise parayı çok sevmek ve vazgeçemeden kaynaklı aşırı bağlılık sebebiyle putperestliğe denk olduğu ifade edilmiştir.⁶⁰ Anlaşıldığı kadarıyla sadaka, Yahudi sözlü geleneğinde en temel *mitsval*ardan biri kabul edilmiş ve yerine getirilmediği takdirde, kimi hahamlar tarafından teolojik problemlere yol açabilecek seviyede ele alınmıştır.

2.2.2.2. Sadaka Verme, Alma ve Dağıtım İlkeleri

Sadaka emri de diğer emirler gibi aynı kaynağa dayandığı için hahamlar sadaka emrinin zorunlu olduğunu ve kişilerin şahsi inisiyatiflerine bırakılmadığını belirtmişlerdir. Dolayısıyla kimler vermeli, nasıl verilmeli, ne kadar verilmeli, ne şekilde toplanmalı ya da dağıtılmalı ve kimler almaya layıktır gibi detaylar hahamlar tarafından belirlenmiştir. Temel itibarıyla Tora'ya dayandırılan sadaka kültürünün şekillenmesi hahamların yorumları sayesinde şekillenmiştir. Talmud'da belirlenen ölçülere göre tolumdaki herkes varlık durumuna bakılmaksızın sadaka vermeye çalışmalıdır. Hatta sadakayı hak edecek durumda olanlar bile mali durumu kendisinden daha aşağıda olanlara sadaka vermeli ve bu *mitsvayı* yerine getirmenin huzurunu yaşamlıdır.⁶¹ Konunun önemine dikkat çekmek üzere alınan varılan sonuçlardan birisi de mahkemenin, sadaka vermeyi reddeden kişinin vereceği miktarı verme konusunda kişiyi zorlayabilmesidir. Mahkeme zorlamaya direnen kişiyi kırbaçlatabilir ve kişi vermeyi hala reddederse onun malının belirlenen sadaka miktarı kadarını elinden zorla alabilir.⁶²

Hahamlar herkesin sadaka vermesinin gerekliliğini vurgulamalarına rağmen yine de bir çerçeve çizmeyi ihmal etmemişlerdir. Belirlenen alt limite göre bir fakirin sadaka alabilmesi için sahip olduğu varlıkların miktarının iki yüz *zuz*'dan (gümüş madeni para) aşağı olması gerekir. Bu ölçü kullanılmayan bir para için geçerlidir. Eğer para değerlendirilen bir miktarsa o zaman meblağ, elli *zuz*'a kadar düşmektedir.⁶³ Bir kimsenin kendi ihtiyaçlarını karşılamak için ev eşyalarını satması zorunlu tutulmamış, ancak sadaka vermek için bunu yapması uygun kabul edilmiştir.⁶⁴ Buna rağmen kişinin sahibi olduğu arazi, ev ve diğer varlıklarını bu amaçla değerinden daha aşağı bir fiyata satmasına gerek görülmemiştir.⁶⁵ Yahudi olmayanlara, onlarla iyi ilişkiler geliştirmek ve sosyal bağların kopmaması için sadaka verilmeli, ancak kaçınma imkânı olduğu müddetçe onlardan sadaka kabul edilmemelidir. Yahudiler arasında bir kural haline gelmiş olan yaşadığın yerdeki fakirler

⁵⁷ Tesniye, 13/5.

⁵⁸ Buradaki sadaka 'doğruluk' anlamında kullanılmıştır. Bk. Süleyman'ın Özdeyişleri, 10/2.

⁵⁹ B. Avot, 1/2.

⁶⁰ B. Kethuboth, 68a; B. Baba Bathra, 10a.

⁶¹ B. Gittin, 7b.

⁶² B. Kethuboth, 49b.

⁶³ B. Pe'ah, 8/8. Maimonides, yatırım için ayrılan ve kendisinden kar elde edilen 50 *zuz*'un bu şekilde getirisi olmayan 200 *zuz*dan daha cazip olduğunu belirtir. Maimonides, *Mishneh Torah*, Gifts to the Poor, IX, 13.

⁶⁴ B. Pe'ah, 8/8.

⁶⁵ B. Baba Kama, 7a-b.

diğer yerlerdekilere göre daha önceliklidir anlayışı, İsrail'deki tüm fakirler diğer yerlerdekilere göre önce gelir şekline çevrilmiştir.⁶⁶

Yahudi sözlü geleneği Talmud'da bir Yahudinin sahip olduğu servetin ne kadarını sadaka olarak vermesi gerektiği konusu tartışılmış ve belirlenen miktara göre farklı hükümler ortaya konulmuştur. Bu noktada eğer kişi sahip olduğu servetin onda birini verirse "dengeli", yirmide bir ya da daha azını verirse "cimri" olarak nitelenmiştir. Fakat Yahudi yüksek mahkemesi *Sanhedrin*'in yer aldığı Usha'daki hahamlar bu konuda üst bir limit belirleyerek bir Yahudinin beşte bir oranından daha fazlasını fakirleşip sadakaya muhtaç hale gelebilir düşüncesiyle vermemesi gerektiğini ifade etmişlerdir.⁶⁷ Diğer taraftan alıcı da düşünülerek fakire verilecek sadakanın miktarının da fakirin psikolojisini bozmayacak şekilde dengeli olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu konuda Tesniye'de⁶⁸ geçen "bilakis eliniz açık olsun, gereksinimlerini karşılayacak kadar ödünç verin." ifadesini dikkate alan hahamlar, fakire onu zengin edecek miktarda değil onun ihtiyaçlarını karşılayacak kadar sadaka verilebileceği hükmüne varmışlardır.⁶⁹

Hahamlar sadakanın ehemmiyeti ve miktarına önem verdikleri gibi ne şekilde dağıtılması gerektiği konusunda da bazı hükümler geliştirmişlerdir. Öncelikle dikkat çekilen husus, alıcının sadakayı alırken utanç içerisinde düşünülmemesi gerektiğidir. Sadakanın, miktarıyla değil yoksulun halinden anlayarak ona şefkatle yaklaşmakla değer kazanacağı ve kıymetinin verilen kimsenin hiçbir şekilde kalbinin kırılmamasıyla ölçüleceği belirtilmiştir.⁷⁰ Haham Jonah Mezmurlar'da geçen "fakire yardım edenin Rab tarafından mutlu kılınacağı"⁷¹ ifadesinin diğer taraftan "fakiri de mutlu edenin" anlamında yorumlanması gerektiği düşüncesiyle fakir kimseye yardım emri yerine getirilirken bu hususun iyice düşünülmesi gerektiğine işaret etmiştir.⁷² Diğer bir haham Yannai, bir kimseyi diğerine halkın içerisinde bir *zuz* verirken gördü ve şöyle tepki verdi: "bu şekilde verip onu utandırmadansa hiç vermeseydin daha iyi olurdu."⁷³ Bu gibi ortaya çıkabilecek olumsuzlukları ortadan kaldırmak için hahamlar en ideal sadakanın veren ve alanın birbirini bilmedikleri sadaka olduğunu belirlemişlerdir. Kişiyi ölümden kurtaracak yegâne sadaka hangisidir sorusuna "veren sadakayı kimin aldığını, alanın da kimin verdiğini bilmediği sadakadır." şeklinde cevap vermişlerdir.⁷⁴ Hatta haham Eliezer gizli bir şekilde sadaka verenin Musa'nın vermiş olduğu sadakadan daha büyük bir sadaka vermiş olacağını iddia etmiştir.⁷⁵

Yahudi Kutsal Kitabı ve sözlü gelenek Talmud ekseninde yapılan inceleme sonucunda sadakanın Yahudi bilincini diri tutmak ve bu dayanışma iradesinin aynı

⁶⁶ B. Pe'ah, 5/4.

⁶⁷ B. Kethuboth, 50a.

⁶⁸ Tesniye, 15/8.

⁶⁹ B. Kethuboth, 67a.

⁷⁰ Hartman and Marx, "Charity", s. 49.

⁷¹ Mezmurlar, 41/1-2.

⁷² B. Pe'ah, 8/9.

⁷³ B. Hagigah, 5a.

⁷⁴ B. Baba Bathra, 10a-b.

⁷⁵ B. Baba Bathra, 9b.

zamanda iyi bir Yahudi olmakla neredeyse eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Kutsal Kitap'tan aktarılan örnekler, toplumda varlığı önlemeyen yoksulluğun diğer varlıklı Yahudi bireyleri tarafından önlenmesini bir görev tanımı içerisinde değerlendirmektedir. Bu sayede Yahudi bireylere yüklenen sorumluluk sürekli sıcak tutulmakta ve yardımlaşma ve dayanışma ruhunun tüm toplumu sarması hedeflenmektedir. Bu yardımlaşma farkındalığının geliştirilemediği geçmişteki bazı toplulukların olumsuz örnekleri aktarılarak aynı durumlara düşülmemesi için dikkatler bu yöne çekilmektedir. Ancak bu sayede Tanrı Yahve'nin seçkin milleti olma niteliğinin devamı öngörülmektedir.

3. Ortaçağda Sadaka

3.1. Sadaka Vakıfları

Ortaçağda yoksulluk Yahudi toplumunun doğal bir parçası olarak kabul ediliyor ve bu konuda toplum duyarlı davranmaya teşvik ediliyordu. Hatta yoksulluk gerçeği ve yoksulların varlığı daimi olarak görülüyor ve Tanrı'nın bu durumu azaltmak için kendilerine emir verdiği inanıyordu. Yoksullar kaderin masum kurbanları şeklinde kabul edilerek onlara yardım Yahudilerin en önemli sorumlulukları arasında sayılıyordu.⁷⁶

Ortaçağdaki sadaka geleneğinin en tipik örneklerinden birisini Mısır Geniza belgelerinde görmek mümkündür. Mısır Geniza dokümanlarına göre sadaka ve bağış X. ve XI. Yüzyıllardaki Yahudi topluluğunun en belirgin özelliklerindedir. Yapılan araştırmaya göre yardımlaşma ve cömertliğin toplumsal ve özel mektuplaşmalar, yasal belgeler, fermanlar ve ticari yazışmalarda neredeyse sosyal hayatın bütününe kuşatan merkezi ve çok önemli bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁷ Bağış işlemlerinin iki farklı şekilde yürütüldüğü görülmektedir. Birincisi sadece bu amaç için ayrılan özel belirli miktardaki fonu ifade eden "*pesika*" iken ikincisi bir kimsenin ismini bağışçılar listesine eklemeyi ifade eden "*tasmiya*"dır. İkinci uygulama dini bir görev/söz şeklinde algılanmış ve bu ödemenin düzenli olarak yerine getirilmesine "*cibaye*" denilmiş ve aynen ticari bir muamele gibi kabul edilmiştir.⁷⁸ Hatta bu belgelerde Yahudi toplumunun dini liderlerinin halkın önünde onları yardıma teşvik etmek niyetiyle konuşma yaptıkları ve sadakanın faziletinin üzerinde önemle durdukları görülmektedir.⁷⁹ Geniza dokümanlarına göre Yahudiler, ihtiyaç sahiplerinin acılarını hafifletmeyi kendilerine dini bir zorunluluk olarak görüyorlardı. Bu yüzden de yoksullara şefkatle yaklaşıyor ve toplum içerisindeki sosyo-ekonomik bağların güçlendirilmesi için dayanışmaya büyük önem veriyorlardı.⁸⁰

Yahudiler arasında yardımlaşma amacıyla kurulan sosyal kurumlar çok erken bir tarihte ortaya çıkmıştır. Şehirlerde Yahudi nüfusunun artmasıyla beraber

⁷⁶ Marglin, "A Study of Jewish Communal Leadership in Meknes 1750-1912", s. 303.

⁷⁷ Frenkel, "Charity in Jewish Society of the Medieval Mediterranean World", s. 343.

⁷⁸ Goitein, *A Mediterranean Society; The Jewish Communities of the Arab World as Portrayed in the Documents of the Cairo Geniza*, s. 106.

⁷⁹ Frenkel, *The Compassionate and Benevolent; The Leading Elite in the Jewish Community of Alexandria in the Middle Ages*, s. 190.

⁸⁰ Cohen, *Poverty and Charity in the Jewish Community of Medieval Egypt*, s. 243.

diğer topluluklardan gördükleri dışlama karşısında Yahudiler arasındaki yardımlaşma ve dayanışma duyguları güçlenmiştir. Yahudilerin yaşamış oldukları birçok ülkedeki iktisadi durumlarının çalkantılı olması, farklı zamanlarda baskıya uğramış olmaları ve sürgüne gönderilmeleri gibi durumlardan dolayı servetlerinin geleceği konusundaki kaygılar, bu kurumların çoğalmasına ve yaygınlaşmasına etki etmiştir. Yahudilerin bu istikrarsız ve endişeli hayat anlayışı, tarih içerisinde onların kendi içinde sadaka merkezli bir yardımlaşma ve dayanışma geleneğini geliştirmelerine yol açmıştır.⁸¹ Bunun bir neticesi şeklinde toplumsal olarak varlıklarını sürdürebilmek gayesiyle özellikle sürgün dönemlerinde olmak üzere Yahudilerin bazı yardım kuruluşları geliştirdikleri ve yardım etmeyi üyelerine bir yükümlülük olarak getirdikleri görülmektedir.⁸² Bu yardımlaşma, yüzyıllarca süren sürgün dönemlerinde devletleri olmayan Yahudileri ayakta tutan en önemli unsurlardan birisi haline gelmiştir. Özellikle verginin henüz sistemleşmediği dönemlerde başta kırsal kesimler olmak üzere Yahudi yerleşim merkezlerinde sadaka yoluyla yardımlaşma, yeni kurulan ve gelişen Yahudi toplumlarında sosyal organizasyonlar için gerekli bir unsur niteliğindedir.⁸³

Ortaçağ'da özellikle Avrupa'da ve İslam dünyasında⁸⁴ Yahudilerin yaşadığı ülkelerde sadaka geleneğini devam ettiren ve kurumsallaştıran yardım kuruluşları (*hevra*) yaygınlaşmıştır. Bu kuruluşların farklı ülkelerde değişik zamanlarda arttığı görülmektedir. Bu sosyal yardımlaşma kuruluşlarına sahip 1380'de Fransa'nın güneyi olan Perpignan'daki Yahudi topluluğunun Talmud Tora, sinagog aydınlatma, hasta bakım, genel sadaka ve cenaze hizmetleri şeklinde gruplandırılan beş tür yardım organizasyonuna sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanında Yahudiler İspanya'dan sürülmelerinden sonra, sürgüne gittikleri ülkelere kendi yardım geleneklerini taşımışlardır. Az bir nüfusa sahip İspanya Verona Yahudi topluluğu arasında 1750'de fakirlere yardım, cenaze hizmetleri, yaşlılara bakım, eğitim ve dini hizmet amacıyla kurulan on beş sosyal hizmet kuruluşu hizmet veriyordu. Kısa süre içerisinde özellikle büyük Yahudi toplulukları çok sayıda yardım kuruluşuna sahip olmuştur. Zamanla bu kuruluşların sadakayı karşılıklı yardımlaşma, dini ve sosyal amaçlar için önemli bir araç haline getirdikleri anlaşılmaktadır.⁸⁵

Yahudilerin özellikle Ortaçağ'da yardımlaşma ve dayanışma amacıyla vakıflar kurdukları görülmektedir. Bu vakıflara İbranice *hekdeş* veya *kodeş* denilmektedir. Mabedin yıkılmasını takip eden dönemlerde gelirleri sinagog hizmetleri veya ihtiyaç sahiplerine yapılan yardımlar için kurulan *kodeşler*, bir manada Yahudilerin sosyal yardımlaşma sandığı gibi bir işlev görüyordu. *Hekdeşler* İslam toplumunda yaygın bir şekilde bulunan vakıflara benzer bir şekilde faaliyet yapan en önemli yardım kuruluşları niteliğindediler.⁸⁶ Bu vakıfların en yaygını farklı ülkelerde topluluklar halinde yaşayan Yahudiler arasında genel adıyla *Hevra Kadişa* olarak bili-

⁸¹ Ben-Sasson, "Charity in the Middle Ages", *EJD*, IV, 571-2.

⁸² Abrahams, *Jewish Life in the Middle Ages*, s. 314.

⁸³ Barzen, *agm.* s. 9.

⁸⁴ Müslümanlar arasındaki Yahudilerin uygulamaları için bk. Arslantaş, ss. 385-407.

⁸⁵ Levitats, "Charity in the Middle Ages", s. 572.

⁸⁶ Marglin, *agm.* s. 308; Kochen, "It Was Not for Naught That They Called It Hekdesh': Divine Ownership and the Medieval Charitable Foundation", ss. 131-42.

nen cenaze hizmetleriydi. Diğer bir önemli yardım kuruluşu olan *bikur holim* (hasta ziyareti) hizmeti ise yataklık hastaları ziyaretin yanında doktor, cerrah, ilaç ve hemşire gibi maddi olanaklar ile hastayı teselli, iyileşmesi için dua ve bazen de yanında bir gece bile olsa nöbet gibi hastaya manevi destek hizmetleri de sunuyorlardı. Aileler hastasının bakımıyla sorumlu olmasına rağmen gerektiğinde onların *hekdeş* (hastane, darülaceze, kimsesizler yurdu) denilen mekânlara geçici süreyle de olsa nakli gerçekleştiriliyordu.

On üçüncü yüzyılda Avrupa'nın birçok yerinde Yahudi toplulukları arasında hastanelerin hizmet vermeye başladığı görülmektedir.⁸⁷ Bu hizmetlerin yanında çeyizi olmayan fakir kızlara yardımcı olmak amacıyla *haknasat kala* isimindeki kuruluşlar da yer alıyordu. Sosyal kuruluşların sunmuş olduğu maddi hizmetlerin yanında ihtiyaç sahiplerinin çocuklarının sünneti, *mezuzah* (kapı pervazlarına takılan dua kâğıtları) gibi diğer dini nesnelere dağıtılması, fakir çocukların dini eğitimi için Tora temini gibi manevi hizmetler de sunulmaktaydı.⁸⁸

Ortaçağ'da Yahudi inanç esaslarının belirlenmesi ve dini hayatın şekillenmesi konusunda otorite kabul edilen Maimonides, verilen sadakanın değer sıralamasını en aşağıdan en yukarıya göre ve her birisi bir diğerinden üstün olacak şekilde sekiz kategoriye ayırmıştır:

1. En ideali fakire bağış ya da borç vermek veya onunla ortak olmak veyahut da ona iş bulmak suretiyle onu başkalarından yardım almayacak konuma getirmektir.

2. Sadakayı verenin kime verdiğini, alanın da kimden aldığını bilmemesi ve gizliliğin korunması.

3. Alıcının sadaka vereni tanımadan alması.

4. Sadakayı verenin alıcıyı bilmeyerek sadakayı vermesi.

5. Sadaka veren kimsenin kendisinden istenmeden vermesi.

6. Sadaka verecek olan kimsenin kendisinden istendikten sonra vermek.

7. Sadakayı istenen şekilde olmasa bile en azından şeklen de olsa gülümseyerek vermek.

8. Gönülsüz bir şekilde istemeyerek de olsa sadaka vermek.⁸⁹

Maimonides Yahudilerin yaşadıkları yerlerde şabat günleri insanlardan sadakalarını toplamakla ve fakirlere dağıtmakla görevli iyi tanınan ve güvenilen birisinin atanmak zorunda olduğunu ve bünyesinde sadaka fonu bulunmayan bir Yahudi topluluğuna rastlamadığını ifade etmektedir. Bu görevlilerin haftanın her günü sadaka topladıklarını ancak sadece cumartesi günleri ihtiyaç sahiplerinin şabat ihtiyaçlarını karşılamaları için dağıttıklarını belirtmektedir.⁹⁰ Paraların toplanmasıyla görevli kişiye "ambar memuru", "kahya" gibi anlamlara gelen "parnas" adı veriliyordu. Aynı zamanda parnaslık, Talmud döneminde cemaat yöneticileri ve

⁸⁷ Barzen, *agm*, s. 16.

⁸⁸ Levitats, "Charity in the Middle Ages", ss. 572-3.

⁸⁹ Maimonides, *Mishneh Torah*, Gifts to the Poor, X, 7-14.

⁹⁰ Maimonides, *Mishneh Torah*, Gifts to the Poor, IX, 1-3.

din adamlarına verilen bir isimdi.⁹¹ Yardım görevlisi olacak parnasların cemaatin ileri gelenlerinin arasından ve onların onayı ile seçilmesi ve güvenilir olması gerekiyordu. Parnas mümkünse zengin olmalı ve gerektiğinde cemaatin kasasına borç veya hibe yoluyla katkı sağlamalıydı.⁹² Hahamlara göre sadaka memuru, halkın parasını toplayıp dağıttığı için toplama ve paylaşım görevine özel bir önem göstermesi gerekiyordu. Çünkü bu konudaki en küçük bir şüphe dürüstlüğüne zarar verebilirdi. Sadaka toplama işi, faaliyet esnasında birbirlerinden ayrılmasına izin verilmeyen iki kişi tarafından gerçekleştirilmeliydi. Toplanan paranın dağıtılması, kime ve ne kadar verileceğini belirleyen en az üç kişi tarafından yapılmalıydı.⁹³ Diğer taraftan Talmud metinlerinde yaptığı görevin hakkını vermeyen sadaka memurunun öbür dünyada cezaya çarptırılacağı ve Tanrı'nın öfkesini çekeceği ifade edilmiştir.⁹⁴

Sadaka kültürü sadece parayı kapsamıyor aynı zamanda yoksula gıda ve giyecek yardımı da yapıyordu. Hahamların ifadelerine göre bir kimse kapı kapı dolaşarak dilencilik yapıyorsa bu kimsenin büyük istekleri geri çevrilir ancak ona küçük bir miktar verilir.⁹⁵ Yoksulların yanında, parası olduğu halde borçlu olan veya hanımına verdiği evlilik güvencesinden (*ketuba*) dolayı parası ipotek altında olan kimseler de sadaka için ayrılan ürünlerden alabiliyorlardı.⁹⁶

Yahudiler arasında sadaka toplama ve dağıtma işi, çoğu zaman hoşlanılmayan ve bazen de aşağılanan bir görev olarak görülmüştür. Bu durumu dikkate alan hahamların memurlara cesaret vermek için bazı metinleri yorumlamaları neticesinde memurlar, 'sonsuz yıldızlar' ve 'verenden bile büyük bir şahsiyet' olarak değer görmüşlerdir.⁹⁷ Onlara önem verdiklerinin diğer bir göstergesi de sinagog ibadetlerinde Tora'dan bölümler okumak için Kohen'den sonra sadaka memurunun da kürsüye davet edilmesidir.⁹⁸ Hahamların dikkatle üzerinde durdukları diğer bir konu, sadakanın bir adak (söz) niteliğinde olduğu ve bu yüzden de vakit kaybetmeksizin yerine verilmesi gerektiğidir. Geciktirildiği takdirde kişinin verdiği sözü geciktirmekten dolayı günah işlenmiş olacağı belirtilir. Yakınında sadakayı vereceği birisini bulamayan kimsenin o parayı bir kenara ayırması ve uygun birisini buluncaya kadar ondan uzak durması gerektiği vurgulanır.⁹⁹ Bu konuda kabul edilen genel bir prensip, sadakanın alındığı niyet üzerine harcanmasıdır. Herhangi bir nedenle dahi olsa diğer alanlarda kullanılması yasaklanmıştır.

Sadakayı alabilmenin en temel şartı ihtiyaç içerisinde bulunmaktır. Bu şekilde alınan bir sadaka nedeniyle de toplum içerisinde utanılacak bir durum söz

⁹¹ Parnasın etimolojik kökeni ve farklı toplumsal göreviyle ilgili detaylı bilgi için bk. Fraade, *Legal fictions: studies of law and narrative in the discursive worlds of ancient Jewish sectarians and sages*, ss. 557-576. Benzer kullanım ve örnekler için bk. İşaya, 22/15, B. Shabbat, 114a; B. Ta'anit, 9a.

⁹² Shohet, *The Jewish Court in the Middle Ages*, s. 38.

⁹³ B. Pe'ah, 8/7.

⁹⁴ B. Sanhedrin, 92a.

⁹⁵ B. Baba Bathra, 9a.

⁹⁶ Maimonides, *Mishneh Torah*, Gifts to the Poor, IX, 13.

⁹⁷ B. Baba Bathra, 8a, 9a.

⁹⁸ Aslantaş, "Ortaçağ İslam Dünyasında Yahudilerin Cemaat İçi Yoksullukla Mücadele Yöntemleri", s. 389.

⁹⁹ Maimonides, *Mishneh Torah*, Gifts to the Poor, VIII, 1.

konusu olmadığı ve bunun aslında fakirin hakkı olduğu genel kabul görmüştür. Ancak başkalarına muhtaç olmanın da genel olarak uygun olmadığını vurgulamak için Haham Akiba, izin verilmesine rağmen bir başkasının minneti altına girilecek durumlardan sakınılması gerektiğini ifade ederek bir haftayı şabattaki gibi özel yemekler yemeden ve güzel giysiler giymeden geçirmenin diğer kimselere bağımlı olmaya göre daha uygun olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁰ Hatta büyük bir âlimin insanların kapısında bilgeliğini öne sürerek sadaka istemesinden önce büyükbaş bir hayvanın derisini yüzmek, odun kırıcılık yapmak, bahçeler için su ve demirciler için kömür taşımak gibi hizmetçilerin yaptığı işleri yapmasının daha makbul bir davranış biçimi olacağını kabul etmişlerdir.¹⁰¹ Bütün bunların yanında sadaka almayı hak eden birisinin ihmal ya da hastalık gibi bir nedenden dolayı sadakasını alamaması durumunda topluma yük olmaktansa çok sıkıntı çekmeyi tercih etmesi sebebiyle bu kişinin ölmeden önce diğer fakirleri destekleyecek bir konuma yükseleceği ya da yaşlanmadan onurlu bir kişi olarak öleceği müjdesi verilmiştir.¹⁰² Bunun aksi olarak ihtiyacı olmadığı halde sadaka alan birisinin gerçekten ihtiyaç içerisine düşüp de o sıkıntıyı çekmeden bu dünyadan ayrılmayacağı korkusu da verilmeye çalışılmıştır.¹⁰³

Ortaçağ döneminde Yahudiler arasında sadaka anlayışının farklı ülkelerde hemen hemen yerleşik bir hal aldığı anlaşılmaktadır. Önceki dönemlerin aksine bireysel yardımlaşma unsuru olarak kabul edilen bu uygulamanın kurumsallaştığı ve daha sistemli olarak yaşatıldığı görülmektedir. Bireylerdeki sadaka bilinci özellikle vakıflar aracılığıyla daha organize bir şekilde küçük grupları da içine alacak şekilde beslenmiştir. Diasporada yaşamak zorunda kalan dünyanın farklı ülkelerindeki Yahudilerin ancak bu sayede Yahudi olma ve Yahudi kalma şuurlarını beslemişlerdir. Yabancı milletler arasında azınlık psikolojisinin de etkisiyle Yahudiler arasında dayanışma ve yardımlaşma bilincinin geliştiği ve bunun da Yahudi kimliğini korumada önemli bir etkisinin olduğunu belirtmek gerekir. Netice itibarıyla bütün bu gayretlerin de Yahudilerin inançlarına olan bağlılıklarını artırmada ve sonraki nesillere bu kültürü taşımada etkisinin olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan bu kimliğin korunması ve yabancı kültürlerin olumsuz etkilerinden olabildiğince uzak tutulması esnasında aynı zamanda sadaka kültürünün doğru bir şekilde yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Sadakanın ne şekilde toplanacağı, kimlerin toplayabileceği, sadaka toplamakla görevli memurların vasıfları ve nihayetinde toplanan bu sadaka gelirlerinin kimlere ve ne şekilde dağıtılacağı gibi hususlar ayrı ayrı kurallara bağlanmıştır.

3.2. Safed Kabala Geleneğinde Sadaka

Yahudi ana kaynaklarında ve Yahudi tarihinde sadaka geleneğinin gelişim seyrine dikkat çekildi. Diğer taraftan Yahudi mistik literatüründe sadaka anlayışı, rabbinik anlayışa yakın bir seyir izlemiştir. Süregelen geleneksel yardım ve iyilik

¹⁰⁰ B. Pesachim, 112a.

¹⁰¹ B. Pesachim, 113a; Maimonides, *Mishneh Torah*, Gifts to the Poor, X, 18.

¹⁰² Maimonides, *Mishneh Torah*, Gifts to the Poor, X: 19.

¹⁰³ B. Kethuboth, 68a; B. Pe'ah, 8/9.

algısının mistik anlayışta da pekiştirildiği anlaşılmaktadır. Ancak Safed kabalacılarının sadakaya farklı bir perspektif kazandırdıkları ve onu yerleşik algının ötesinde bir tarzda yorumladıkları dikkat çekmektedir.

Yahudi mistik geleneğinin önemli bir boyutunu teşkil eden Safed Kabalacıları arasında sadakanın yeri, ayrıca önem arz etmektedir. Bu önemin özel olarak vurgulanması gerektiği inancıyla bu bölümün müstakil olarak ele alınması ihtiyacı belirmiştir.

Luryanik Kabalası'nda sadaka anlayışı mistik bir şekle büründürülmüş ve *Sefirot* sistemi içerisinde Yaşam Ağacı (*Ets ha-hayim*) içerisinde şifrelenmiştir. Dürüstlüğü temsil ettiğine inanılan *Yesod sefirası* bir çeşit sadaka toplayıcısına benzetilmiş, bu şekilde toplanan sadakalar, üstün ilahi/vahyi nurların toplanışı gibi kabul edilmiştir. Toplanan nurların ise *Hasadim*'den (*hesed* חסד) üretildiğine ve bu süreç esnasında *Yesod sefirasının* *Hasadim*'i parçalara ayırdığına inanılmıştır. Parçalanmış *Hasadim*'in eksilmesinin söz konusu olmadığı fakat bu sürecin *Hasadim*'in gizli güçlerini açığa çıkararak onu daha önce görülmeyen bir sıkıntı ortamında yetiştirmeye zorladığı ifade edilir. İşte bu noktada sadaka veren ile bu durum arasında bir bağ kurularak sadaka veren kimsenin fakirleşmeyeceği, aynen eksilmeyen *Hasadim* gibi daha da zenginleşeceği ve malında bir eksiklik olmayacağı ifade edilir.¹⁰⁴

Bu şekilde *Yesod sefirası* ile *Melkut* alemi arasındaki ilişkinin Tanrının yer yüzündeki tezahürü olan *Şekinanın* sürgününü sona erdireceğine ve kötülük alemi olan *kelipota* düşmüş olan ruhların iyilik yapmak suretiyle kurtulacağına inanılır. Bu mistik düşünce sistemine göre yapılan her bir iyilik ve güzel davranış, *Şekinanın* Tanrı ile birleşmesini kolaylaştırır. Bu aslında Luryanik kabala anlayışındaki dünyanın tekrar onarımı anlamına gelen *Tikkunun* gerçekleşme sürecidir. Âdem'in günahının sonucu olarak bir ceza olarak dünyaya dağılmış olduğu kabul edilen ruhların sürgünden kurtularak özgürleşmesi, Yahudilerin dünyada yaptıkları iyi işlerle doğru orantılı olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁵

Kabalistlerin *Sefirot* sisteminde sadakaya bu şekilde açıklama getirmelerinin yanında diğer bir tanıda ise konuyu Habil ile Kabil'e benzeterek yorumlamışlardır. İbranca kökene dayanan sadaka (קדצ) kelimesindeki üçüncü harf olan *kuf*'un (ק) Adem'in çocuklarından Kabil'i, son harf olan *he*'nin (ה) ise Habil'i sembolize ettiği üzerine bir felsefe geliştirmişlerdir. Yapılan bu benzetmeye göre sadaka verildiğinde *kuf* harfi yani Kabil kötülükler dünyası şeklinde nitelenen *Kelipot* âleminde kendisini kurtararak yukarıya yükselir ve iyi bir figür olarak kabul edilen Habil'e dönüşür ve böylece sadakadan beklenen sonuç elde edilmiş olur.¹⁰⁶

Luryanik mistisizmin sadaka anlayışında dikkat çeken esas nokta, sadakanın bütünüyle mucizevî/sihirsel yönü üzerine yapılan vurgulardır. Kabalistler, Rabbinik geleneğin sadaka anlayışını kabul etmekle beraber bu yorumun, sadakadan amaçlanan derin mistik hedeflerin sadece harici boyutunu teşkil etmesinden dolayı eksik olduğu görüşündedirler. Buna mukabil Zohar kitabının, Lurya'dan

¹⁰⁴ Fine, *Physician of the Soul, and Healer of the Cosmos, Isaac Luria and His Kabbalistic Fellowship*, s. 205.

¹⁰⁵ Scholem, *Sabatay Sevi, Mistik Mesih*, s. 51-52; Scholem, *Major Trends in Jewish Mysticism*, s. 50.

¹⁰⁶ Fine, *age*, s. 206.

farklı olarak fakirlik sorunu ve sadaka verme konusu üzerinde ayrıntılı bir şekilde durarak sosyal bilinci geliştirmeye çalıştığı görülmektedir. Diğer taraftan ikisi arasındaki benzerliklere örnek olarak fakire sadaka verilmesinin anlatımının, cinsel ilişkide Tanrının yeryüzündeki tezahürü *Şekina* üzerinde *Tiferet sefirası* tarafından yapılan kutsamanın aynı olması şeklinde anlatılması verilebilir. Bu durum onlara göre aynı zamanda Allah'ın İbranice ismi *YHWH*'nin tamamlanmasının da bir ifadesidir. Benzerliklere rağmen aralarındaki kritik fark olarak, Luryanik kabalistler sadaka vermenin *sefirotik* (sayısal) sonuçlarıyla yoğun bir şekilde ilgilenirken Zohar'ın¹⁰⁷ bunun yanında fakirin mevcut durumunun çözümüyle ilgilendiğini söylemek mümkündür. Mistik olarak *Şekina*'yı işaret eden fakir, O'na bağımlıdır ve *Tsedek* olarak isimlendirilir. Tıpkı *Şekina* gibi kendine ait bir şeye sahip değildir ve varlığı diğerlerinininkine bağlıdır. *Şekina* nasıl beslenme kaynağı *Tiferet*'ten ayrıldığına "ölü" kabul ediliyorsa fakir kimse de sadakadan mahrum bırakıldığında ölüye benzetilmiştir. Fakat birilerinin ona şefkat gösterip sadaka vermesi neticesinde Hayat Ağacı yani *Tiferet* sadakayı verenin üzerine eğilir. Buna dayanak olarak Yahudi Kutsal Kitabı'nda geçen şu ifade gösterilmektedir: "dürüstlük (sadaka) ölümden kurtarır."¹⁰⁸

Yahudi mistik geleneğinin önemli bir yanını teşkil eden Safed Kabalası, sadakaya mistik bir anlam yükleyerek onun Tanrının yeryüzüne dağınık vaziyette bulunan nurlarının toplanmasında öncü bir rol oynayacağını ifade etmişlerdir. Aslında bu geleneğin temsilcileri, diğer yorumcular tarafından sadakanın sadece dış boyutuna dikkat çekildiğini ifade ederek sadaka anlayışının dış boyutunun yanında ayrı bir derinliğe sahip olduğu iddiasını taşımaktadırlar. Manevi anlamda normal olarak düşük bir konumda olan Yahudi bir bireyin yükselmesinin yolu, iyilik yapmak ve başkalarını da düşünmekle mümkündür.

4. Modern Dönemde Sadaka

Bu dönem Yahudi sadaka uygulamasının eski ruhuyla uyumlu bir şekilde yeni formuna dönüştüğü bir zamana denk gelmektedir. Sosyal hizmete dönüşen sadaka kültürü, büyük oranda doğrudan ve Yahudiler arasında ayırım yapmaksızın özel kuruluşların kontrolünde, eğitilmiş ve maaşlı uzmanların yönetiminde yaşatılır hale geldi. Bu değişim beraberinde sosyal hizmetlerin sekülerleşmesini, kişilerden bağımsız hale gelmesini ve temel dayanak noktası itibarıyla ilahi bir emirden daha çok bir yurttaşlık görevi şeklinde algılanmaya başlamasını beraberinde getirdi. Ortaçağ'da Yahudilerin sosyal hizmetlerinin görülmesinde büyük bir yeri olan *hekdeş*'in yerini modern dünyada darülacezeler ve hastaneler aldı. Bu kurumların yerel düzeyde Yahudilerin yaşadığı önemli yerleşim merkezlerinde yayıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Londra, Paris, New York, Hamburg, Berlin ve Frankfurt gibi şehirlerde hastane, darülaceze, doğumevi, yaşlılar ve çocuklar için bakımevlerinin; ilerleyen dönemde sadece akıl hastaları, sağır, körler ve suçlular için özel tesislerin açıldığı ve hızlı bir şekilde sayılarının arttığı gözlemlenmektedir. 20. yüz-

¹⁰⁷ Fine, *age*. s. 206.

¹⁰⁸ Süleyman'ın Özdeyişleri, 10/2.

yılın ilk yarısı itibariyle bu tür kuruluşların genellikle yerel birliklerle koordineli bir şekilde ulusal ölçekte bir değişim geçirdiği görülmektedir¹⁰⁹

Yahudiler arasında farklı nedenlerden dolayı paraya ihtiyacı olan kimselere geleneksel sadaka anlayışının bir devamı niteliğinde olan faizsiz kredi kuruluşlarının yaygınlaştığı görülmektedir. Bu tür kuruluşlar özellikle 19. yüzyılın sonlarında 20. yüzyılın başlarında Amerika'da yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu kuruluşlar, *hevrot gemilut hasadim* diye bilinen geleneksel faizsiz borç anlayışının devamı niteliğinde Yahudilere kredi temin etmişlerdir. Oluşturulan fonların faizsiz olmasının altında Kutsal Kitap ve Talmud eksenli Yahudilere yönelik faizsiz bir şekilde borç yönüyle destek olma düşüncesi hâkimdir. Bu oluşumlar o derece artmıştır ki 1927 yılı itibariyle sadece Amerika'nın bazı şehirlerinde sayısı beş yüzü aşmıştır.¹¹⁰

Bunun yanında sadakaya bir alternatif olarak yoksulun kendi kendisine yetebilecek bir seviyeye ulaştırılması amacıyla borç sisteminin kurulmaya çalışıldığı yine bu dönemlerde dikkat çeken uygulamalardan birisidir.¹¹¹ Sadece Yahudi kadınların oluşturduğu faizsiz borç kuruluşları bile bu organizasyonların ne boyutlara vardığını ve toplumsal olarak nasıl bir yarayı sardığını göstermesi açısından dikkate değerdir.¹¹²

Gerek İsrail'deki, gerekse diasporadaki Yahudileri arasında diğer toplumlarda olduğu gibi ihtiyaç sahiplerinin varlığı bir gerçektir. Bu nedenle modern dönemde ortaya çıkan ve sadakanın geleneksel ruhunu taşıyan bütün bu gerek devlet gerekse özel kuruluşlar tarafından kurumsal hizmetlere rağmen sadaka, günümüz Yahudi dünyasında çok önemli bir yere sahiptir. Hatta belki de geçmişte hiç olmadığı kadar geniş bir ölçekte bu sadakaya olan ihtiyaç kendisini hissettirmektedir.¹¹³ Kurumsallaşan bu yapıya rağmen, modern dönemde bile gönüllü yardımlaşma duygusunun yitirilmemesi ve sürekliliğinin sağlanması için Yahudilere Mısır'da iken köle olarak yaşadıklarını hiçbir zaman unutmamaları gerektiği gibi hususlar hatırlatılarak fakirlere ve diğer ihtiyaç sahiplerine yardım etme duygusu canlı tutulmaya çalışılmaktadır.¹¹⁴

Modern dönem sadaka anlayışının Ortaçağdaki kurumsal yapı üzerine inşa edildiği dikkat çekmektedir. Bu dönemdeki yenilik, kurumsallaşan ve vakıflar yoluyla yoksula ulaşan sadaka kültürünün artık uluslar arası bir düzlemde ele alındığıdır. Yerel düzeyde faaliyet gösteren kurumların artık birlikler kurarak daha sağlam bir yapıyla hizmet vermeleri Modern dönemin belirgin özelliklerindedir. Bu sayede hem İsrail'de hem de diasporada yaşayan Yahudilerin milli kimlik bilinçleri canlı tutulmuştur. Bu onların gerek Yahudi inancını gerekse milli birlik ve beraberliklerini besleyerek Modern dönemde önemli aktör konumuna yükselmelerini sağ-

¹⁰⁹ Levitats, "Charity in the Middle Ages", ss. 573-4.

¹¹⁰ Berman, "Credit with a Little Schnapps", ss. 29, 30.

¹¹¹ Tenenbaum, *A Credit to Their Community: Jewish Loan Societies in the United States, 1880-1945*, s. 96, 97.

¹¹² Tenenbaum, *age*, ss. 53-56.

¹¹³ Epstein, *All about Jewish Holidays and Customs*, s. 100.

¹¹⁴ Ragins, "Hesed and Tzedakah in Our Times- Some Remarks on Pittsburgh II, The Principles of the Central Conference of American Rabbis", s. 77.

lamıştır. Dünyanın hemen hemen her yerinde görüldüğü üzere bu geçmişten gelen yardımlaşma ve dayanışma ruhunun Yahudileri özellikle finans alanında etkin bir konuma getirdiği söylenebilir. Yahudilerin diğer faktörlerin yanında bu dayanışma neticesinde oluşan ekonomik güçlerini, daha sonraları siyasi bir iddiaya dönüştürdükleri ve bu sayede siyasi hedeflerine ulaştıkları görülmektedir.

Sonuç

Başta bu çalışmada ele alınan Hinduizm, Budizm, Hıristiyanlık ve İslam'da olduğu gibi dinlerde genel olarak ihtiyaç sahibi kimselere gönüllü ya da zorunlu bir şekilde yardım etmenin varlığı, teşvik edildiği ve değer verildiği görülmektedir. Dinlerin kutsal metinlerinde yardımseverliğin ahlaki bir değer olarak kabul edildiği, sadaka ve başka türlü bağışlarla yoksula sahip çıkanlara kimi dinlerde sadece bu dünyada kimi dinlerde ise hem bu dünya hem de ölümlük ötesi hayatta kurtuluşun ve iyi bir yaşamın vaat edildiği dikkat çekmektedir.

Yahudilikte, diğer dinlere özellikle de İslam'a benzer şekilde, *toplumdaki yoksullardan tüm bireylerin sorumlu oldukları kabul edilerek* yardım ve sadaka kültürünün yaygın bir hale geldiği anlaşılmaktadır. Bu kültürün yaygınlaşmasında ihtiyaç sahibi kimselere yardım etmeye ilişkin çok sayıdaki Yahudi Kutsal Kitabı emir ve tavsiyelerinin etkisi büyüktür. Bu metinlerde yardım çeşitlerinden sadaka ile alakalı özel bir kavramın kullanılmadığı ancak daha sonraki dönemlerde Yahudi din adamlarının Talmud geleneğinde sadaka terimini, diğer yardım türlerinden ayırarak özel bir alan oluşturdukları anlaşılmaktadır.

Yahudi geleneğinde sadakanın gönüllü mü yoksa zorunlu mu olduğu tartışılmasına rağmen hahamların çoğunluğunun bu yardımı, mecburi bir dini emir kabul ettikleri görülmektedir. Sadakanın ne kadar verileceği, kimlere ne şekilde verilmesi gerektiği, sadaka toplama ve dağıtım görevinin detayları gibi Yahudi hukukuna ait hususlar Talmud'da ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Talmud literatürünün oluştuğu dönemlerde Yahudilerin temelde zirai bir topluluk olmalarından dolayı yardım türü daha çok toprak mahsullerinden seçilmiş ve Yahudi Kutsal Kitabı'nda anlatıldığı şekliyle bağışların detayları belirlenmiştir.

Sadaka toplama görevinin Yahudi toplum önderleri tarafından önemle üzerinde durularak, bu konuda güvenilir memurların belirlendiği, yapmış oldukları işten dolayı zor durumda kalmaları sebebiyle övgüyle anıldıkları dikkat çekmektedir. Toplanan sadakalar fakirin hakkı olarak kabul edildiği için toplama ve dağıtım işleri büyük bir hassasiyetle yerine getirilmeye çalışılmıştır. Bu görevlerin yerine getirilmesi için *hekdeş/kodeş* ismiyle vakıfların yaygınlaştığı ve artık sadakanın kurumsal olarak işletildiği göze çarpmaktadır. Ortaçağ Yahudi cemaatleri arasında sadaka kültürünün çok yaygın olduğu ve bu kültürün fakire nakdî ve aynî yardımının yanında cenaze hizmetleri, yaşlı evleri, hastalara bakım ve manevi destek hizmetleri gibi çeşitlendiği görülmektedir.

Modern dönemde ise, artık sadakanın geleneksel algısının değiştiği, Ortaçağdaki bağımsız yerel düzeydeki vakıfların yerini ulusal çapta birlikteliklerin aldığı ve artık sadakanın bir bakıma sosyal hizmetlere dönüştüğü anlaşılmaktadır. Modern süreçlerin oluşturduğu sekülerleşme dinamiklerine bağlı olarak, gelenek-

sel dönemlerde ilahî bir emir ve beşerî bir ritüel olan sadaka, ilahi bir emirden daha çok bir vatandaşlık görevi şeklinde algılanmış ve kısa süreli yardımlar yerine uzun süreli hizmetlerin verildiği hastaneler ve huzurevlerine dönüşmüştür. Özel sektörün kontrolündeki sosyal hizmet kurumlarının yanında devletin verdiği hizmetler de bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Kaynakça

- Abrahams, Israel, *Jewish Life in the Middle Ages*, The Jewish Publication Society Philadelphia and Jerusalem 1993.
- Acar, H. İbrahim, "Zekatın Önemi, Temel İhtiyaçlar ve Nisap Miktarıyla İlgili Değerlendirmeler", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 18 (2011), ss. 129-141.
- Arslantaş, Nuh, "Ortaçağ İslam Dünyasında Yahudilerin Cemaat İçi Yoksullukla Mücadele Yöntemleri", *Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu Bildirileri*, Deniz Feneri Yay., İstanbul 2008, C. 3, ss. 385-407.
- Arzi, Abraham, "Leket, Shikhhah and Peah", *Encyclopaedia Judaica (EJD)*, II. bs., XII, 631, 632.
- Balint, Benjamin, "Charity in Judaism", *Encyclopedia of Love in World Religions*, ed. Yudit K. Greenberg, ABC-CLIO Inc., California 2008, I, 113.
- Barzen, Rainer, "The Meaning of 'Tzedakah' for Jewish Self-Organization within a Non-Jewish Environment", *Selected Essays in Jewish Studies*, (2005). S. 2, ss. 7-17.
- Ben-Sasson, Haim Hillel, "Charity, in the Middle Ages", *Encyclopaedia Judaica (EJD)*, II. bs., IV, 569-575.
- Berman, Shelly, "Credit with a Little Schnapps", *A History of Jewish Connecticut: Mensches, Migrants, and Mitzvahs*, ed. Betty N. Hoffman, The History Press, Charleston 2010, ss. 29-32.
- Bird, Frederick B. "A Comparative Study of the Work of Charity in Christianity and Judaism", *The Journal of Religious Ethics*, 1982, I, 144-169.
- Cohen, Mark R., *Poverty and Charity in the Jewish Community of Medieval Egypt*, Princeton University Press, Princeton and Oxford 2005.
- Eisenberg, Ronald L., *Essential figures in the Talmud*, Jason Aronson Md., Lanham 2013.
- Epstein, Morris, *All about Jewish Holidays and Customs*, Ktav Publishing House, New York 1959, 1970.
- Fine, Lawrence, *Physician of the Soul, and Healer of the Cosmos*, Isaac Luria and His Kabbalistic Fellowship, Stanford University Press., California 2003.
- Fraade, Steven D., *Legal Fictions: Studies of Law and Narrative in the Discursive Worlds of Ancient Jewish Sectarians and Sages*, Brill, Leiden, Boston 2011.
- Frenkel, Miriam, "Charity in Jewish Society of the Medieval Mediterranean World", *Charity and Giving in Monotheistic Religion*, ed. Miriam Frenkel and Yaacov Lev, Walter de Gruyter, Berlin and New York 2009, ss. 343-364.
- , *The Compassionate and Benevolent, The Leading Elite in the Jewish Community of Alexandria in the Middle Ages*, Jerusalem 2006.
- Goitein, S. D. A., *Mediterranean Society, The Jewish Communities of the Arab World as Portrayed in the Documents of the Cairo Geniza*, University of California Press., Berkeley and Los Angeles 1967.
- Hartman David and Tzvi Marx, "Charity", *20th Century Jewish Religious Thought*, ed. Paul Mendes-Flohr and Arthur A. Cohen, The Jewish Publication Society, Philadelphia 2009, s.49.
- Harvey, Peter, *An Introduction to Buddhist Ethics: Foundations, Values, and Issues*, Cambridge UP., Cambridge 2000.
- Keyes, Charles, "Buddhist Economics and Buddhist Fundamentalism in Burma Thailand", *Fundamentalism and the State*, ed. Martin E. Marty and R. Scott Appleby Univ. of Chicago Press, Chicago 1993, ss. 367-409.
- Madeline Kochen, "It Was Not for Naught That They Called It Hekdesh: Divine Ownership and the Medieval Charitable Foundation", *Jewish Law Association Studies*, XVIII (2008): 131-42.
- Levitats, Isaac, "Charity in the Middle Ages", *Encyclopaedia Judaica (EJD)*, II. bs., IV, 572.
- Yaakov S. Licht, "Sedaka", *Encyclopadia Biblica*, VI, 679-681.
- Maimonides, Moses, (*Mishneh Torah*) *The Code of Maimonides*, The Book of Agriculture (Book Seven), çev. Isaac Klein, Yale Univ. Press., New Haven and London 1979.
- Marglin, Jessica, "A Study of Jewish Communal Leadership in Meknes, 1750-1912", *The Convergence of Judaism and Islam*, ed. Michael M. Laskier and Yaacov Lev, University of Florida, Florida 2011, ss. 299-325.
- Mccleary, Rachel M., "Salvation, Damnation, and Economic Incentives", *Journal of Contemporary Religion*, 22 (2007), ss. 49-74.
- Moshe Weinfeld, *Social Justice in Ancient Israel and in the Ancient Near East*, Magnes and Fortress Press, Jerusalem and Minneapolis 1995.

- Öztürk, Mustafa, "Sadaka Kavramının Kur'an'daki Anlam Çerçevesi, Semantik Bir Tahlil Denemesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12-13 (2001), ss. 457-487.
- Posner, Raphael, "Charity", *Encyclopaedia Judaica (EJD)*, II. bs., IV, 569-575.
- Ragins, Sanford, "Hesed and Tzedakah in Our Times-Some Remarks on Pittsburgh II, The Principles of the Central Conference of American Rabbis", *Hesed and Tzedakah: From Bible to Modernity*, ed. Walter Jacop, Walter Homolka, Frank&Time, Berlin 2006, ss. 66-79.
- Rajavavamuni, Phra, "Foundations of Buddhist Social Ethics", *Ethics, Wealth, and Salvation: A Study in Buddhist Social Ethics*, ed. Russell F. Sizemore and Donald K. Swearer, Univ. of South Carolina Press, Columbia 1990, ss. 29-53.
- Riquet, Michel, *Christian Charity in Action*, Hawthorne, New York 1961.
- Ryan, John Augustine, "Charity and Charities", *The Catholic Encyclopedia*, Robert Appleton Company, New York, 1908.
- Safrai, Ze'ev, *The Economy of Roman Palestine*, Routledge, London and New York 1994.
- Sarao, Karam Tej, "Charity in Buddhism", *Encyclopedia of Love in World Religions*, I, 108.
- Sastry, B. V. Venkatakrişna, "Charity in Hinduism", *Encyclopedia of Love in World Religions*, I, 110.
- Scholem, Gershom, *Major Trends in Jewish Mysticism*, Schocken Books, New York 1995.
- , Sabatay Sevi, *Mistik Mesih*, çev. Eşref Bengi Özbilen, Kabalıcı, İstanbul 2011.
- Shohet, David Menahem, *The Jewish Court in the Middle Ages*, Hermon Press., New York 1974.
- Sullivan, Bruce M., *Historical Dictionary of Hinduism*, The Scarecrow Press., London 1997.
- Tenenbaum, Shelly, *A Credit to Their Community: Jewish Loan Societies in the United States, 1880-1945*, Wayne State University Press., Detroit 1993.
- Vacek, Edward Collins, "Charity in Christianity", *Encyclopedia of Love in World Religions*, 109.